

УДК 323.2

СОЦІАЛЬНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ДОВІРИ ДО ВЛАДИ В СУЧАСНОМУ ДЕРЖАВНОМУ УПРАВЛІННІ

Погорілий С.С.

здобувач Харківського регіонального інституту НАДУ при Президентіві України

Annotation

In the article essence and the maintenance of social modelling of trust of citizens to bodies of the public power as mechanism of democratic creation of the state are revealed.

Анотація

У статті розкрито сутність і зміст соціального моделювання довіри громадян до органів публічної влади як механізму демократичного державотворення.

Ключові слова

Довіра до влади, політична довіра, партнерська взаємодія.

I. Вступ

Передумовою успішного функціонування політичної системи будь-якого суспільства є політична довіра громадян до обраних ними органів публічної влади – один з украї важливих для існування демократії факторів. Довіра пов'язує пересічних громадян із політичними інститутами, підвищуючи як легітимність цих інститутів, так і їх ефективність. Не випадково Б. Міцтел саме в довірі вбачає основи соціального порядку в сучасних суспільствах, зазначаючи при цьому, що "зміни в модерному соціумі роблять формування довіри одночасно і важливим, і важким" [1, с. 7]. Усе це надзвичайно актуалізує дослідження феномену політичної довіри в умовах глибоких соціально-політичних змін, яких зазнає сучасне суспільство.

Проблема політичної довіри в науковій літературі досліджується з 1920-х рр., проте широкі дискусії з цієї тематики розгорнулися лише в останні десятиріччя ХХ ст. у працях Ш. Айзенштадта, Б. Барбера, С. Ліпсета, Н. Лумана, Б. Міцтел, А. Селігмана, У. Шнейдера, П. Штомпки та ін. Різні аспекти політичної довіри вивчали й вивчають такі українські вчені, як Є. Головаха, В. Ігнатов, А. Ковальова, О. Крутий, С. Макеев, В. Мальцев, І. Мартинюк, С. Наумов, В. Нечипоренко, Н. Паніна, Ю. Пахомов, А. Ручка, А. Хохлова та ін. Проте проблема довіри до влади як чинника політичного управління поки що розроблена недостатньо.

Ретельний аналіз існуючих досліджень свідчить, що сучасні вітчизняні суспільні науки використовують ще чимало нечітко визначених понять із неясним набором суттєвих і несуттєвих ознак. Тому дуже актуальним є з'ясування природи, сутності та характерних ознак процесу формування довіри до публічної влади як результату взаємодії з громадськістю в системі державного управління.

II. Постановка завдання

Метою статті є дослідження на основі порівняльного аналізу сутності та змісту соціального моделювання довіри громадян до органів публічної влади як механізму демократичного державотворення.

III. Результати

Практика управління в умовах демократизації суспільного життя і становлення ринкової економіки свідчить про неефективність традиційних організаційно-управлінських засобів і заходів та про необхідність пошуку нових шляхів вирішення питань управління і форм урядування, що відповідають складності сучасних проблем та потребам часу. Урядування можна розглядати як застосування економічної, політичної та адміністративної влади для успішного ведення справ країни на всіх рівнях. Воно включає механізми, процедури та інституції, через які окремі громадяни та певні групи громадян доводять і висловлюють свої інтереси, реалізують свої юридичні права, виконують свої зобов'язання і врегульовують суперечності.

Характер відносин між представниками влади й громадянами може бути різним. Влада передбачає не тільки власне владні відносини, керівництво й підпорядкування між представниками влади та громадянами. Це також довіра до владних структур, надія на захист, допомогу, підтримку в складних життєвих ситуаціях громадян відносно влади й здатність влади (або її нездатність) відповідати цим очікуванням. Кредит довіри до влади залежить від характеру реальних

взаємодій, які складаються між владою і громадянами.

То ж спробуємо змодельовати механізми створення та закріплення довіри громадян до влади. У демократичних країнах модель соціального діалогу скрізь, де розпочиналася така форма соціальної взаємодії, поступово перетворювалася на найперспективніший метод формування відносин між соціальними партнерами і – ширше – між ними та державою. Довіра, на думку П. Штомпки, може виникнути лише на основі спільних цінностей, сприйняття соціального світу, своїх власних та інших соціальних практик, усвідомлення можливості їхнього узгодження [2, с. 23]. Феномен довіри формується як результат реалізації когнітивних моделей соціальної реальності, які мають збігатися з основними компонентами, такими як погляд на національні інтереси, потреби локальних груп, цілі, що із цього випливають, пріоритети завдань, спільність інтересів, орієнтири та критерії ефективності взаємодії з точки зору взаємних витрат та вигод. Довіра (соціальний капітал, за П. Бурд'є) визначається відносинами, які підтримуються існуючими у конкретному суспільстві ринками та культурою на основі "реципрокності" (reciprocity), тобто стану очікування взаємного обміну ресурсами. Вона є результатом мобілізації соціального капіталу як сукупності актуальних чи потенційних ресурсів, що пов'язані з наявністю міцних розгалужених зв'язків, які тією чи іншою мірою є інституціоналізованими відносинами взаємного пізнання і визнання [3, с. 48].

Таким чином, модель соціального капіталу виступає елементом механізму формування цілісного позитивного образу державної установи та належить до категорій, у яких експлікуються характеристики інститутів, відносин і норм, що визначають якість і кількість соціальних взаємодій у суспільстві. Значною мірою він формується як результат самоорганізації суспільства за рахунок спонтанного утворення соціальних мереж та норм, які стають умовами координації, співробітництва заради взаємної вигоди.

П. Бурд'є запропонував умовно поділяти політичний капітал на три групи. Перша – це політичний капітал, що сягає корінням у давні традиції й підживлюється конфесійним світоглядом. Високу, хоча й порівняно меншу стійкість, має політичний капітал, характерний для другої групи – він нагороджувався в процесі утвердження та діяльності формалізованих режимів постмонархічного типу. Особливі властивості має політичний капітал третьої групи, який, за П. Бурд'є, можна назвати позиковим політичним капіталом [4, с. 208]. Він ґрунтується на кредиті довіри, який суспільство, незадоволене ситуацією, що склалася, і глибоко розчарова-

не в чинній владі, надає політичним силам, які виступають її найрішучішими опонентами.

Соціальний капітал стає однією з найважливіших характеристик сучасного етапу цивілізації, на якому роль структур громадянського суспільства стає рівнозначною ролі публічно-управлінських структур. Останні звертаються до некомерційних громадських організацій (НГО) з метою підвищення ефективності своєї діяльності як до структур, які спроможні задіяти соціальні ресурси суспільства. Отже, в сучасному світі є стійке розуміння, що соціальний капітал – це об'єднувальний інструмент, що дає змогу мобілізувати додаткові ресурси відносин на основі взаємодовіри людей [5, с. 629].

Політична система, що склалася в Україні на початку 1990-х рр., і режим, який спирається на неї, виникли в результаті відторгнення суспільством колишнього суспільно-політичного ладу, що втратив кредит довіри, одержаний 1917 р. Політичний капітал, який опинився у розпорядженні нових владних інститутів та еліти, що очолила їх, спочатку був досить значним. Про це свідчили результати проведених одночасно референдуму про підтримку Акта проголошення незалежності України і виборів першого Президента України. Проте цей капітал був, за своєю суттю, позиковим. Для його збереження і примноження потрібно було керуватися не тільки власними уявленнями про "належне" і "корисне", а й враховувати настрої та сподівання основної частини суспільства.

На практиці ж позиковий політичний капітал нова влада сприйняла як "карт-бланш" на проведення посткомуністичної трансформації, яка, по суті, була "постімперською" трансформацією, що поєднувала одночасний перехід до демократії та ринку, створення державних структур і формування української політичної нації. Але досить швидко еліта держави розгубила позику народної довіри, що вилилося спочатку в Майдан (як ще одна спроба довірити альтернативній політичній еліті позиковий політичний капітал на позитивні зрушення), а зараз – у нове жорстке розчарування владою, що в черговий раз не виправдала сподівань народу.

Звичайно, розпорошення політичного капіталу не обов'язково викликає негайні політичні дії – масові акції протесту, заколоти, повстання. Насправді, політичні наслідки падіння довіри до влади далеко не однозначні. Власне зниження довіри ще не приводить до політичної активності. У цьому процесі є своя логіка і свої етапи. На початковому етапі така втрата викликає, передусім, персональне відчуження від політики. Потім зростає соціальне роздратування, яке

супроводжується настроями смутку, безвиході, апатії. Одночасно відбувається свого роду заміщення об'єкта незадоволення, і соціальне роздратування сублімується в підвищену агресивність, спрямовану не стільки проти владних структур, скільки на штучно сконструйований образ ворога, втілений, найчастіше, у якусь етнічну групу. І лише при розмиванні політичного капіталу, що далеко зайшло, виникає феномен масового відчужено-ворожого ставлення до владних структур.

Єдиним механізмом збереження позитивного політичного капіталу та необхідною передумовою довіри громадян до органів державної влади є відкритий, чесний, толерантний діалог держави з громадянами [6, с. 100]. Широка громадськість і реформаторсько налаштовані представники влади усвідомлюють, що на сьогодні питання формування системи зовнішнього громадського контролю, прозорості політичних рішень, необхідності незалежних громадянських експертиз та підзвітності влади громадськості є найактуальнішими в Україні. Ситуація об'єктивно склалася на користь того, щоб взаємовідносини влади і громадськості перейшли на якісно новий рівень – рівень партнерства. Звісно, такий рівень передбачає об'єднання зусиль влади і громадськості у напрямі пошуку шляхів і ресурсів для вирішення важливих проблем суспільства.

Як зазначає О. Крутий, діалогові моделі політичної участі є однією із найбільш поширених та ефективних форм соціальної взаємодії і розвитку політичної довіри [7]. Основою формування та використання діалогових форм політичної участі є принцип відкритого партнерства влади і громадян, у якому вони є рівними суб'єктами відносин. Кожен із суб'єктів діалогу володіє певними ресурсами, які підтверджують їх суб'єктність та визначають потенціал участі в ньому. Зокрема, інституційні суб'єкти володіють системою особливої політичної інфраструктури; громадяни – правом делегувати повноваження щодо ухвалення політичних рішень та рядом конвенційних та неконвенційних засобів тиску на владу; громадські організації, інститут політичної експертизи та ЗМІ – можливостями забезпечувати інформаційний обмін між першими двома суб'єктами діалогу, акумулювати і транслювати інтереси громадян до поля політичного дискурсу.

Масштаб і характер поширення демократії участі залежить від того, як функціонує система "держави – громадянське суспільство", оскільки тільки останнє спроможне сформувати орієнтації на використання громадянами діалогових форм політичної участі. На нашу думку, можна говорити про

чотири основні моделі діалогу між владою і громадянами.

Перша модель передбачає використання владою традиційної стратегії взаємодії з громадянами "інформування згори – вниз". Вона ґрунтується на наданні останнім мінімуму інформації про перебіг процесу ухвалення політичних рішень та повністю заперечує їх суб'єктність у процесі формування політичного порядку денного. Фактично цей тип діалогу є монологом влади, який претендує винятково на схвальну оцінку з боку громадян.

Друга модель діалогу – "взаємодія, обмежена згори" – є стратегією обмеженого діалогу, коли влада формально вступає у соціальну взаємодію із суспільством й навіть погоджується приймати пропозиції від громадян, проте не реагує на них, а ухвалює рішення виключно на власний розсуд.

Третя модель – "взаємодія без зворотного зв'язку" – передбачає відкриту взаємодію між владою і громадянами, проте остаточний вибір пріоритетів залишається за владою, оскільки вона обирає стратегію взаємодії з громадянами за принципом "так... однак...".

Четверта модель – "партнерський діалог" – відповідає всім принципам функціонування демократії участі, оскільки формується на паритетній основі рівності прав, спільного володіння інформацією, коли пересічні громадяни є разом із владою суб'єктами політичного процесу, а їх пропозиції мають таке саме значення, як і пропозиції влади. Як зазначає Н. Ротар, тільки останній варіант діалогу між владою та громадянами передбачає і рівні права щодо контролю за реалізацією спільно ухвалених політичних рішень [8].

Однією з найефективніших моделей формування політичної довіри в сучасному суспільстві є електронна демократія – сучасна форма політичної комунікації. Політична комунікація – це процес передачі політичної інформації, завдяки якому вона циркулює від однієї частини соціальної спільноти до іншої (горизонтальна комунікація) та між політичною і соціальною системами (вертикальна комунікація) [9, с. 404]. Найактивніше політична комунікація формує інформаційне поле в період передвиборчої боротьби (що ми спостерігали в особливостях перебігу президентських перегонів 2010 р.). Домінуючою є саме вертикальна комунікація, для якої характерна проблема відсутності зворотного зв'язку. Ця вада властива майже всім представницьким формам правління, що перебувають на етапі становлення. Одним із можливих засобів подолання цього є впровадження до механізмів урядування принципів і процедур "електронної демократії".

Аналіз ролі Інтернету як гаранта демократії є одним із найперспективніших напрямів у сучасній політичній теорії. Класик американської політичної думки Р. Даль вважає, що демократія на практиці вже пережила кілька революцій, до того ж її прихильники часто навіть не дуже розуміли, що коїться. М. Вершинін зазначає, що з розвитком нових комунікативних технологій приходить нова, третя велика епоха демократії [10, с. 52].

Взагалі, як свідчить досвід останніх кількох років, використання мережі Інтернет забезпечує громадянам широкі можливості для розширення своєї безпосередньої участі в політичних процесах. Це, зокрема, онлайн-доступ до процесів прийняття рішень, аналогічні консультації із зловбодених проблем, оприлюднення думок і поглядів. Політичним партіям інформаційно-комунікативні технології надають можливості для швидшого завоювання нових аудиторій за менших (порівняно з поквартирним обходом громадян) витрат ресурсів. Нарешті, масові і доступні комунікації між людьми, спільнотами, партіями та іншими елементами суспільства виявляються надзвичайно важливими для процесів формування коаліцій та блоків політичних партій і об'єднань. Однак у кожному із таких випадків для того, щоб мережа Інтернет перетворилась на реальний рушій демократичних процесів, необхідно, у першу чергу, демократизувати доступ до глобальних комп'ютерних мереж.

Ідеї формування ефективного громадянського суспільства з випереджальним розвитком горизонтальних зв'язків між виборцями отримують необхідну матеріальну базу з розвитком електронних, комп'ютеропопосередкованих комунікацій. Саме Інтернет міг би надати зручніші засоби для взаємодії в політичних кампаніях партіям меншості, ніж традиційні масові засоби інформації (газети, радіо, телебачення); забезпечувати ширший одночасний доступ для журналістів до офіційних документів та поточних законодавчих ініціатив і пропозицій.

Існують також і проблеми, пов'язані з ризиками електронної демократії, серед них: небезпека маніпулювання голосувань та виборів через недостатній захист даних, небезпека поділу суспільства на тих, хто володіє інформацією, і тих, хто нею не володіє (цифровий розподіл), і, внаслідок цього, обмеження принципу демократії вистору, небезпека пропаганди злочинних та екстремістських угруповань та їх впливу, особливо на молоде покоління. Як приклад розкриття такого маніпулювання за допомогою Інтернету, наведемо відомий скандал з нібито особистим веденням блогу кандидатом у президенти України А. Яценюком. Ще до початку виборчої кампанії він розпочав ді-

лог із виборцями через власний веб-сайт, на якому обіцяв суспільству три принципові речі: представити власну команду, відзвітувати про надходження коштів на виборчу кампанію та особисто спілкуватися з виборцями у власному блозі. Проте юний кандидат не виконав жодної із цих обіцянок. Особливо скандально провалилася спроба особистого спілкування, коли в один із днів у відповіді на запитання відвідувача блогу від імені А. Яценюка була опублікована груба непристойна лайка. Згодом було опубліковано непристойний колаж А. Яценюка з Ю. Тимошенко порнографічного змісту. Таким чином, намагання молодого політика використати технологію Б. Обами провалилася. Як зазначив із цього приводу відомий Інтернет-фахівець М. Саваневський: "Довіра – це найважливіший капітал у нових медіа. І довіра базується на правді, а не на намаганні обдурити. Друзі, це інтернет, тут трохи інші правила" [11].

Однак, незважаючи на ризики й "дитячі хвороби зростання", найбільш реальні перспективи в Україні має процес використання інтернет-технологій для подальшого розширення можливостей існуючої системи представницької демократії і розвитку процесів "електронної демократизації". Її основний сенс полягає у використанні Інтернету для таких цілей:

- 1) розширення доступу виборців і ЗМІ до законотворчої діяльності;
- 2) зменшення витрат при формуванні асоціацій та об'єднань виборців;
- 3) підвищення ефективності зворотних зв'язків між виборцями та їх представниками в органах влади.

Більш успішним прикладом використання діалогових форм електронної взаємодії з громадянами є робота двох інтернет-проектів – "Ідеальна країна" та "Електронна демократія", розпочата з ініціативи Ю. Тимошенко 07.12.2005 р. Метою створення цих сайтів проголошено об'єднання інтелекту народу і влади. Актуальність проекту в тому, що в країні не існує спеціальної методики обліку пропозицій інтелектуальної частини народу у виробленні стратегії розвитку України. Ю. Тимошенко стверджувала, що це єдиний шлях до того, щоб ідеальна країна, яку хоче будувати кожен, могла б створюватися разом з усім народом. Проте, попри вкладені мільйони доларів, і ці сайти замість діалогу з виборцями скотилися до банальної пропаганди [12].

Домінуючими світовими тенденціями вдосконалення публічного управління є перехід від ієрархічних систем управління з централізованою інституціональною організацією до децентралізованих адміністративних форм, які забезпечують політичний контроль і суспільну підтримку політичних

рішень. Найбільш адекватним механізмом демократизації прийняття політичних рішень у сфері виробництва суспільних благ є модель політичної мережі, яка дає змогу "пом'якшити" недоліки ринку, контролювати публічно-управлінський апарат та його контрагентів із виробництва суспільних благ, активізувати соціальний капітал як фактор територіального розвитку.

Формування політичних мереж є складним процесом, який потребує: узгодження позицій державних і недержавних акторів територіального розвитку; з'ясування їхніх ресурсних можливостей; формулювання спільної мети (цілей); вироблення правил та норм взаємодії, що базуються на вимогах добровільності, рівноправ'я, автономності діяльності; укладання формальних та неформальних угод, які забезпечують відкритість та прозорість діяльності в межах мережі; концептуалізації системи прийняття рішень у межах мережі.

Формування демократичного процесу прийняття політичних рішень за моделлю політичної мережі може відбутись за певних інституціональних умов, які з позицій нової інституціональної теорії трактуються не тільки як наявність формальних демократичних інститутів влади (інституціонального дизайну), а й як відповідні традиції, звичаї, ставлення до правових норм, які виконують роль регуляторів відносин та формування довіри між людьми як основного компонента ефективності функціонування політичної мережі територіального розвитку.

IV. Висновки

Проведений аналіз показав, що низький рівень довіри громадян до органів публічної влади зумовлюється особливостями функціонування соціального діалогу в сучасних умовах, який скоріше є ширмою для цілей, часом протилежних соціальному партнерству. Впродовж останніх кількох років рівень політичного капіталу, віра населення в українські інститути влади зменшуються.

Однак інститути, що забезпечують функціонування і розвиток державної системи, можуть ефективно діяти за умови, якщо рівень суспільної довіри (політичний капітал) перевищує необхідний мінімум. Якщо довіра падає нижче критичного рівня, за якого починає домінувати недовіра, механізми суспільного управління і регулювання пробуксовують, їх здатність приймати дієві управлінські рішення мінімізується [13, с. 95]. Схоже, що нині ми є свідками двох паралельних монологів – влади і громадян, автономне існування яких віддаляє перспективу їх діалогу. Організація діалогу між владою і громадянами, поза сумнівом, є складним процесом, проте його постійне ініціювання двома сторонами стимулюватиме поступове формування громадської думки про основні

механізми, форми і методи досягнення політичного консенсусу, соціальної солідарності та інтеграції в суспільстві.

Перспективи подальших розвідок зумовлені тим, що в сучасних умовах українського суспільства саме довіра (а не примус) стає визначальною умовою ефективності влади, її здатності консолідувати суспільство у вирішенні проблем його розвитку. Вихід можливий у такому симбіозі: партнерство має функціонувати у взаємодії з патерналізмом, оскільки піклування про інтереси окремого індивіда сприяє його розвитку і повноцінному становленню в суспільному житті на умовах збалансованості інтересів та самодостатності співіснування.

Література

1. Misztal B.A. Trust in Modern Societies: the Search for the Bases of Social Order / B.A. Misztal. – Cambridge : Polity Press, 1995.
2. Sztompka P. Trust: a Sociological Theory / P. Sztompka. – Cambridge : Cambridge University Press, 1999. – 214 p.
3. Bourdieu P. The Forms of Capital / P. Bourdieu // Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education / [Ed. by J.G. Richardson]. – N.Y. : Greenwood, 1985. – 248 p.
4. Бурдьє П. Социология политики : [пер. с франц.] / Пьер Бурдьє ; [сост., общ. ред. и предисл. Н.А. Шматко]. – М. : Socio-Logos, 1993. – 333 с.
5. Paldam M. Social Capital: One or Many? Definition and Measurement / M. Paldam // Journal of Economic Surveys. – 2000. – Vol. 14. – Issue 5. – P. 629–654.
6. Радченко О.В. Ціннісна система суспільства як механізм демократичного державотворення : монографія / Олександр Радченко. – Х. : Магістр, 2009. – 380 с.
7. Крутій О. Діалогова взаємодія органів державної влади та громадськості : монографія / Олена Крутій. – Х. : Магістр, 2008. – 236 с.
8. Ротар Н. Політична участь громадян України у системних трансформаціях перехідного періоду / Наталія Ротар ; Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці : Рута, 2007. – 472 с.
9. Теория политики : учеб. пособ. / [под ред. Б.А. Исаева]. – СПб. : Питер, 2008. – 464 с.
10. Вершинин М. Политическая коммуникация в информационном обществе / М.С. Вершинин. – СПб. : Изд-во Михайлова В.А., 2001. – 253 с.
11. Саваневський М. Яценюк 3.0: руйнування міфів [Електронний ресурс] / Максим Саваневський // Сайт Ukrainian Watcher. – Режим доступу: <http://watcher.com.ua/?p=1442>.

12. "Ідеальна країна" обійшлася Тимошенко в мільйон доларів [Електронний ресурс] // Інтернет-видання "Українська правда". – Режим доступу:

<http://www.pravda.com.ua/news/4b1a9b824a354/>.

14. Лісеєнко О. Динаміка політичного капіталу в Україні / О. Лісеєнко // Політичний менеджмент. – 2005. – № 1 (10). – С. 90–96.

УДК 352.07

ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ І МОДЕЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Федько О.А.

кандидат медичних наук
докторант НАДУ при Президентіві України

Annotation

The questions of healthy life style forming are examined in the article, approach of the systems to planning ecologically of progressive advance, and also pre-condition of Ukraine's transition on the model of progressive (proof) advance at national and regional levels.

Анотація

У статті розглянуто питання формування здоров'я та здорового способу життя, системний підхід до планування екологічно стійкого розвитку, а також передумови переходу України на модель сталого (стійкого) розвитку на національному та регіональному рівнях.

Ключові слова

Здоров'я, здоровий спосіб життя, сталий розвиток.

I. Вступ

Утвердження та розбудова української державності, прагнення України до вступу в європейське та світове співтовариство спонукають до вивчення та орієнтування на кращий світовий досвід і тенденції, що визначають міжнародну державну політику з питань формування здорового способу життя [20].

Центральне місце у формуванні здорового способу життя дітей та молоді відіграють інститут освіти та його окремі ланки (дошкільна, початкова, середня, вища тощо). Питання ролі інституту освіти у формуванні здоров'я та здорового способу життя дітей і молоді розглядаються багатьма сучасними науковцями.

Так, О. Вакуленко у дисертаційному дослідженні "Здоровий спосіб життя як соціально-педагогічна умова становлення особистості у підлітковому віці" детально аналізує науково-теоретичні засади формування здорового способу життя, дає характеристику особливостям розвитку особистості в підлітковому віці, розкриває соціально-правові аспекти процесу формування здорового способу життя в Україні, говорить

про глобальну соціальну політику держави, яка б стала основною умовою формування здорового способу життя дітей та молоді [1].

С. Кириленко з'ясувала соціально-педагогічні передумови необхідності формування культури здоров'я старшокласників; зробила й обґрунтувала структурно-логічну модель формування культури здоров'я, її критерії та показники рівня сформованості [7].

С. Лапаєнко зазначає, що перш ніж говорити про дотримання підлітками здорового способу життя, необхідно створити умови для ефективного формування ціннісних орієнтацій на здоровий спосіб життя. Позиція автора полягає в тому, що ефективне формування таких ознак можливе за умови комплексного виховного впливу на потребнісно-мотиваційну та емоційно-вольову сферу особистості [10].

Ряд досліджень присвячений проблемі підготовки фахівців до реалізації завдань формування здорового способу життя.

С. Чернишова розробила складові системи впровадження знань про здоров'я та безпеку життєдіяльності в навчально-освітній процес середніх загальноосвітніх закладів; виклала методичні рекомендації щодо підготовки вчителів до формування в учнів основ знань про здоров'я, вироблення в них відповідних практичних умінь і навичок, переконань у найбільшій цінності життя та здоров'я [19].

У дисертаційному дослідженні Н. П'ясецької розглядається проблема формування валеологічної культури майбутніх учителів у вищих закладах освіти. Результати дослідно-експериментальної роботи дали автору змогу визначити сукупність педагогічних умов формування валеологічної культури, де однією з провідних є включення майбутнього вчителя в інноваційну діяльність, а інноваційне середовище стимулює індивіда до творчого валеологічного пошуку [16].